

Josep Estivill i Pilar Mendoza

100 ANYS DE PEL·LÍCULES FILMADES A LES COMARQUES MERIDIONALS: una història desconeguda

El 1897 es va exhibir cinema per primer cop a les nostres comarques.¹ És el principi d'una història que té tant d'espectacular com de desconeguda. Les investigacions realitzades sobre això ens han permès conèixer la filmació, durant aquest segle, de centenars de pel·lícules de tota mena, de les quals fins ara poca cosa se'n sabia. I aquestes pel·lícules, a més de la seva vàlua artística, han de ser considerades com a veritables documents històrics que permeten investigar la vida política, social, econòmica i cultural. Aquestes pel·lícules amb interès local tenen procedència i objectius molt diversos però, en general, ens donen informació molt útil per a la història dels pobles i les ciutats. D'entrada, a *grosso modo*, podríem distingir una triple tipologia:

- a) Els reportatges d'actualitat i documentals són una crònica dels fets rellevants que tenen lloc en una localitat; per exemple, la inauguració d'un barri o la visita d'una personalitat. El director planta la càmera i filma l'esdeveniment, amb o sense comentaris personals, ens dóna informació sobre qualsevol qüestió social (l'urbanisme, la indústria, el turisme, etc). La seva procedència tant pot ser oficial –el famós No-Do– com privada –d'aficionats locals.
- b) Les filmacions familiars són imatges d'actes familiars com ara casaments, batejos, vacances, etc. Aporten molta informació sobre la vida quotidiana, les relacions de parentiu, les tradicions, els divertiments, etc.
- c) Les pel·lícules de ficció, amb una trama argumental fictícia i actors interpretant els personatges. Moltes d'aquestes pel·lícules es filmaven per ser presentades en els concursos de cinema amateur que van generalitzar-se durant els anys 60 i 70.

Les pel·lícules a les comarques meridionals

Quan al principi de l'article es comentava que la història del cinema a les nostres comarques ha estat espectacular, no es tractava d'una exageració, sinó més aviat al contrari, ja que, fins al moment present es té referència del rodatge de més d'un miler de pel·lícules –el gràfic 1 ens en mostra l'increment al llarg dels anys.

Durant les primeres dècades de segle coneixem el cas d'empresaris de cinema que filmaven pel·lícules a la seva localitat per després exhibir-les a la sala com un reclam publicitari més. Les cròniques dels diaris comenten amb sorpresa la reacció dels espectadors quan s'identificaven a la pantalla. Un dels primers exemples d'aquestes filmacions el tindriem en *Sortida de missa de dotze de l'església de Sant Pere* [de Reus] (1905).²

En aquests moments les pel·lícules que es roden són eminentment reportatges d'actualitat: *Enterrament de l'arquebisbe de Tarragona* (1911),³ *Trágicas carreras de automóviles en Tarragona* (1922),⁴ *Valls a principis de segle* (vers 1909),⁵ etc. Especialment hem de fer esment al documental de llargmetratge *Reus, sus fiestas y monumentos* (1929), dirigit pels senyors Martra i Valveny,⁶ que mostrava imatges dels principals edificis de la ciutat –ajuntament, hospital, institut de batxillerat, centre psiquiàtric, etc.–, però centrant-se no tant en l'arquitectura sinó en l'activitat habitual que s'hi desenvolupava. Malauradament, aquesta pel·lícula, que als anys 70 encara es conservava, actualment es dóna per desapareguda, potser per sempre.

La Segona República va coincidir amb el despertar del cinema amateur: a Tarragona,

amb l'Agrupació proCinema i a Reus, a través del Centre de Lectura. Algunes de les pel·lícules més conegudes serien *Festes de les falles* (1934) de Jacint Melchor⁷ i *Assaig* (1936) de Joan Torrents, la història d'un home que vol suïcidar-se.⁸ També en aquest moment es difon el cinema com un mitjà per enregistrar la vida familiar, i d'aquesta manera conservem en l'actualitat filmacions de bodes o escenes d'esbargiment a les platges de Salou –de quan era només un petit poble.

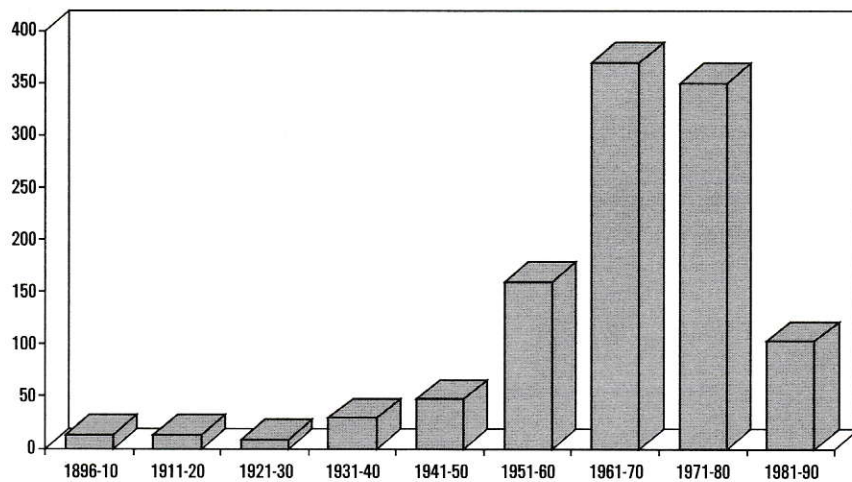
Durant la guerra civil predominen els reportatges de totes dues bandes referits al conflicte bèl·lic, amb un especial interès per la batalla de l'Ebre, durant la qual es van rodar moltes imatges, algunes de les quals reconstrueixen les batalles que hi havien tingut lloc poc abans. Del 1959 daten els noticiaris sobre l'ocupació final de Catalunya per les tropes franquistes i la realització d'actes diversos d'exaltació falangista. El No-Do comença a filmar la vida agrària, sobretot a les terres de l'Ebre, i els grans monuments romans i medievals. A poc a poc es reinicia l'activitat dels cineastes amateurs. El 1944, per exemple, es roda en diversos indrets de Tarragona i Reus *El abrigo de pieles* de Joan Torrents, una curiosa història sobre la infidelitat matrimonial amb una realització molt propera al que podria ser el cinema professional.

A partir dels anys 50 es produeix l'abaratiment de les càmeres filmadores, que són cada vegada més a l'abast dels aficionats, i es generalitza arreu del país la realització dels concursos de cinema amateur. Es filmen desenes de pel·lícules força interessants: documentals sobre l'urbanisme de les ciutats, l'economia i el comerç –moltíssims sobre la Fira de Mostres de Reus–, biografies d'artistes, etc. Això dura fins als anys 80, quan descendeix dràsticament el rodatge de pel·lícules cinematogràfiques motivat, segurament, per la substitució d'aquest mitjà pel més barat, ràpid i senzill del vídeo.

Com a balanç, podem dir que actualment es tenen catalogades unes 1.500 pel·lícules: 1.200 en els fitxers de la Unitat de Cinema de la URV i 300 en el fitxer de l'Arxiu Municipal de Valls. De fet, aquests dos organismes han estat els principals a l'hora de salvaguardar, investigar i difondre les pel·lícules.

Localització i investigació del patrimoni cinematogràfic

En primer lloc hem de referir-nos a l'acció entusiasta de Manuel Fernández i de l'Arxiu Municipal de Valls, dirigit per Josep Martí, que han desenvolupat des de fa anys un enorme esforç per catalogar i recuperar –en alguns casos d'una segura desaparició– veritables tresors cinematogràfics i històrics –gairebé unes 300 pel·lícules–, d'entre les quals

Gràfic 1
Evolució per dècades del nombre de pel·lícules filmades a les comarques meridionals.

Font: elaboració pròpia a partir del catàleg de la Unitat de Cinema de la URV.

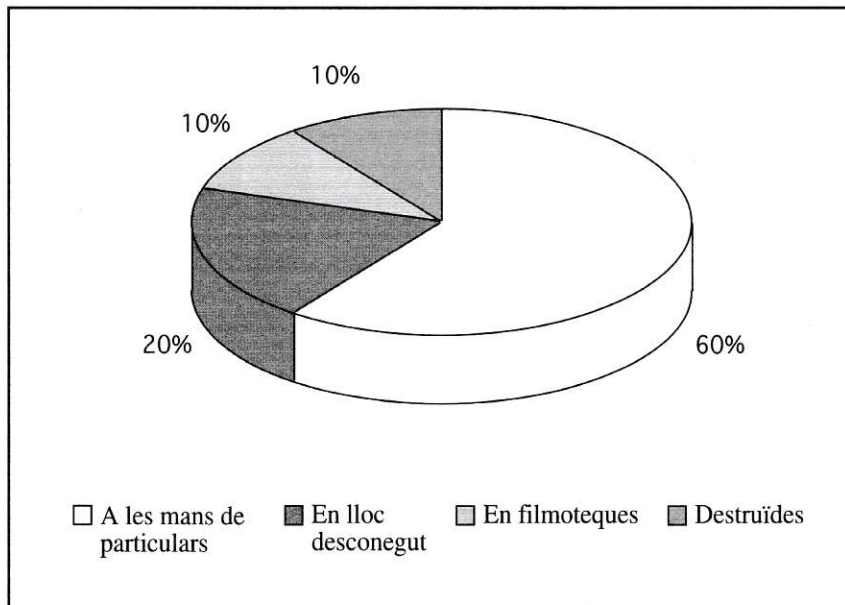
podem citar, com a exemple, el *Pas de la comitiva reial d'Alfons XIII cap a Poblet* (1926), *Homenatge a l'alcalde Josep M. Fàbregas* (1950) i la ja citada *Valls a principis de segle*.

En segon lloc hem d'esmentar la Unitat de Cinema de la Universitat Rovira i Virgili, que ja té catalogades unes 1.200 filmacions, una petita part de les quals ha pogut ser telecinada –copiada en suport de vídeo– per facilitar-ne la consulta als investigadors.⁹ Per agilitar la recerca de qualsevol investigador s'han creat uns fitxers informàtics amb el catàleg de totes les pel·lícules filmades, un altre amb el buidat de les entrevistes realitzades, un de bibliohemerografia sobre el nostre cinema –inclosos els treballs inèdits– i un darrer amb documentació variada dipositada en arxius –plànols, fotografies, llibres de registre, etc.– amb indicació del lloc en què es pot consultar.

L'aspecte prioritari, però, el de la salvaguarda del patrimoni cinematogràfic, no és tan senzill com podria semblar. Fins arribar a aconseguir els documents filmics de què hem estat parlant, cal realitzar un treball teòric de camp per conèixer la seva existència i possible ubicació.

La nostra investigació a la Unitat de Cinema es desenvolupa en diverses fases. En primer lloc, amb el buidatge exhaustiu de revistes, diaris, documents d'arxiu, etc., per obtenir constància de la realització de pel·lícules. També s'aconsegueix informació a partir de l'entrevista a cineastes aficionats o amb qualsevol altra persona que hi pugui estar relacionada.

Amb les dades obtingudes se segueix el rastre que pot haver deixat la pel·lícula quan s'ha exhibit públicament o ha canviat de mans. De vegades és molt fàcil trobar-la, perquè encara la conserva la persona que la va realitzar o la seva família, però en altres ocasions –especialment per a les pel·lícules de fa més de 50 anys– només tenim indicis sense solució aparent, i la recerca es converteix gairebé en una tasca detectivesca.

Gràfic 2
Localització de les pel·lícules filmades a les comarques meridionals.
Font: elaboració pròpia a partir del catàleg de la Unitat de Cinema de la URV.

Quan es contacta finalment amb el posseïdor de la pel·lícula se li facilita informació sobre els problemes de preservació del material filmic –cal tenir en compte que algunes pel·lícules estan fetes amb un material altament inflamable– i se li demana de fer-ne còpia en vídeo, una de les quals es queda el propietari i l'altra restarà dipositada a la Unitat de Cinema de la URV per a la consulta d'investigadors.

En segon lloc, cal tenir present que un dels objectius primordials és obtenir el màxim d'informació de les pel·lícules per tal que puguin ser utilitzades amb profit per qualsevol investigador: historiadors, geògrafs, antropòlegs, etc. Per aquesta raó són primordials les dades aportades pels cineastes sobre la seva obra o de qualsevol persona que pugui contextualitzar les imatges. La informació dels testimonis orals és encara més valuosa per comentar les imatges referides als pobles, sobre els quals s'ha generat molta menys informació escrita.

Un aspecte realment molt important, en el qual convé posar èmfasi, és que la recuperació de pel·lícules es realitza contra rellotge. Cap altra forma d'art ha patit una desaparició de tanta magnitud, deguda, d'una banda, a la precarietat del suport físic en què es filmen les pel·lícules i, de l'altra, al desinterès sobre el valor històric i patrimonial de les imatges en moviment. Cal esmentar els problemes que poden ocasionar els films rodats fins als anys 50 –en nitrats de cel·lulosa–, que es degraden de forma irreversible amb el pas dels anys, i que fins i tot poden inflamar-se de forma espontània; la resta, filmat amb posterioritat en suport de seguretat no inflamable, té, però, el risc de ressecar-se o de contreure la "síndrome del vinagre" si no es conserva sota unes determinades condicions ambientals de temperatura, humitat i renovació de l'aire. D'aquesta manera podem comprovar en el

gràfic 2 que aproximadament el 80% de les pel·lícules filmades a les comarques meridionals es conserven encara, la major part de les quals es troben a les mans dels propis cineastes o de les seves famílies. Les filmacions desaparegudes, entre un 10 i un 20%, corresponen sobretot a les imatges més antigues, especialment les de principis de segle, que ja difícilment podran ser recuperades.

Val a dir que el destinatari de la salvaguarda del patrimoni cinematogràfic és la ciutadania en general. Qualsevol persona interessada podrà visionar el material i gaudir d'una oferta que és, ara per ara –quan encara es troba com a projecte en curs de realització–, pionera a l'Estat espanyol.

Ja per acabar, i recordant unes paraules de Miguel Juan Payán, direm que les pel·lícules viuen algun temps a la pantalla però la resta de la seva vida, en una llauana. Una vida que pot ser molt curta pels materials efímers i fàcils de deteriorar amb què es van filmar, i perquè fins ara no hi havia una cultura de la conservació. Perdudes per sempre desenes de pel·lícules, lluitem contra rellotge per tal que els ciutadans del futur puguin veure les pel·lícules del passat.¹⁰

JOSEP ESTIVILL I PILAR MENDOZA
 Unitat d'Investigació
 del Cinema de la URV

Notes

- ¹ El dia 20-II-1897 a Reus; el 12-III-1897 a Tortosa, el dia 15 a Tarragona i el 19 a Valls.
- ² *Diario de Reus*, 24-III-1905 i 28-III-1905, p. 5.
- ³ GONZÁLEZ, Palmira. *Els anys daurats del cinema clàssic a Barcelona, (1906-1923)*. Barcelona: Edicions 62, 1987, p. 442.
- ⁴ CUSACHS, M. i SIVILLA, J. *El Cinema a Mataró (1897-1939)*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1994, p. 131.
- ⁵ Afortunadament, aquesta pel·lícula es conserva. Per a més informació adreceu-vos a l'Arxiu Municipal de Valls o a l'Institut d'Estudis Vallencs.
- ⁶ *Heraldo de Reus* [Reus] n.º 688, (21-XII-1929), i n.º 689, (28-XII-1929).
- ⁷ *Cinema Amateur* [Barcelona] n.º 4, (1935-34) p. 136.
- ⁸ *Las Circunstancias* [Reus] n.º 105, (7-V-1936), p. 1.
- ⁹ Unes 50 pel·lícules van ser recuperades pel Centre de Lectura de Reus i poden consultar-se a la seva Videofonoteca. Aquesta entitat, en la mesura de les seves possibilitats, també col·labora en la tasca de salvaguarda del patrimoni cinematogràfic.
- ¹⁰ PAYÁN, Miguel Juan. "Dentro de una lata". *Academia*, n.º 17 (gener 1997), p. 63.